

Felekezeti oktatás új szerepekben

Pusztai Gabriella

Amikor a mögöttünk hagyott évek felekezeti oktatásügyét vizsgáljuk, többféle megközelítés létezik. Lehetséges a kormányzat felekezeti intézményekkel kapcsolatos tevékenységének (stratégia- és jogszabályalkotás, valamint a szimbolikus megnyilvánulások) elemzése. Érdemes megfigyelni az egyházak, felekezetek küldetésének, oktatáspolitikájának változását az iskolahálózat bővülésének tükrében. Emellett az egyházakat civil szervezetként, közösségi érdekek közvetítőjeként értelmezve a hivatalos oktatáspolitikájukat összevethetjük a vallási, felekezeti közösségekhez kötődő társadalom oktatási magatartásának alakulásával. Tanulmányunkban ezen területek áttekintése után összefoglaljuk a változások fő irányát. A változások egyik fontos területe a felekezeti oktatási intézmények oktatási rendszerbeli térnyerésének újabb hulláma, amelynek a dinamikája a statisztikai adatok alapján jól megfigyelhető. A felekezeti iskolahálózat többszintűvé válása és számbeli növekedése vitathatatlanul maga után vonja a többé-kevésbé centralizált felekezeti intézményrendszerek kialakulását, melynek első jelei már láthatók. Lényeges új jelenség, hogy számos jele van a szektorközi kölcsönhatásoknak. A legfontosabb új eredmény, hogy kimutatható egyfajta növekvő határozottság, amellyel a felekezeti oktatási szektor a hátrányos helyzetű régiók és társadalmi rétegek oktatása felé fordul.

A felekezeti oktatás az oktatáspolitikai és a társadalmi igények tükrében

A felekezeti oktatás helyzetének utóbbi évekbeli változásai nem értelmezhetők három tényező vizsgálata nélkül, a kormányzati és a felekezeti oktatáspolitikai törekvések valamint a felekezeti iskolafelhasználók vallásosságának és oktatási magatartásának jellemzői egyformán befolyásolják a folyamatokat. Az elmúlt hetven esztendőben a vallás- és közoktatásügy deklaráltan elvált egymástól, ami nemcsak a felelős miniszter elnevezésében, hanem az oktatásügy alapvető funkcióinak értelmezésében is tükröződött. A 2010-es kormányváltást követően félelmek és prekoncepciók fogalmazódtak meg abban a tekintetben, hogy egy kereszténydemokrata oktatási államtitkár, majd egy református lelkész miniszter irányításával ún. „keresztény kurzus” épül az oktatásban.

Egyelőre nincsenek kutatási eredményeken alapuló adataink arra, hogy egy politikai szereplő felekezeti oktatásban szerzett tapasztalata milyen mértékben határozza meg a későbbi politikai szereplésének irányát, az elmúlt két évtizedben erre többféle példát is láttunk, de ezektől a jóslatoktól függetlenül is fontos kérdés annak rövid összefoglalása, hogy mik voltak a fő kormányzati üzenetek a felekezeti oktatással kapcsolatban.

A 2010-es kormányprogramban megfogalmazott oktatáspolitikai célok között nem szerepelt sem a felekezeti oktatásra, sem a vallásoktatásra vonatkozó kitétel, hiszen jóval átfogóbb témák kerültek tárgyalásra. A dokumentum a versenyképes munkaerő megteremtését, a munkaerőpiac „hozzáférhetővé” tételét valamint a társadalmi szolidaritás megerősítését, az egyenlőtlenségek kiegyenlítésére való törekvést tekintette az oktatás központi feladatának. Ebben a tevékenységben lehetséges szövetségesekként, támogatókként szerepeltek az egyházak (az önkormányzatok és a civil szervezetek mellett), ami megfelel az egyházi szereplőkkel kapcsolatos európai oktatáspolitikai normáknak.

A konkrét szakpolitikai dokumentumok áttekintése alapján megállapítható, hogy a felekezeti oktatási intézményekre vonatkozó intézkedések és jogszabályi feltételek a

szektorsemlegesség elvét tükrözik. A szimbolikus megnyilvánulások (tanérvnyitók helyszínének megválasztása, a felekezeti oktatási intézmények jubileumain való részvétel) elemzése alapján viszont elmondható, hogy a kormányzati szereplők kommunikációjában egyértelműen hangot kap a felekezeti oktatás erényeinek hangsúlyozása, ezek példaként állítása más oktatási szektorok szereplői elé. Egy konzervatív kormányzattól nem meglepő módon elsősorban a vallási és nemzeti tradíciókhoz való kötődésüket, az értékalapú nevelést, a közösség iránti áldozatkészségüket és a szolidaritásra nevelést méltatják.

Jelen tanulmány célja azonban nem a politikai és médiaszereplők kommunikációjának elemzése, sokkal fontosabbnak tartjuk a felekezeti oktatási szektor változásainak és társadalmi összefüggéseinek vizsgálatát. A változások sokszínű folyamatából négy fő trendet azonosítottunk, az egyik a térnyerés, a másik a rendszerré szerveződés és centralizációs törekvések, a harmadik a szektorközi kölcsönhatások növekedése s a negyedik a hátrányosabb rétegek felé fordulás.

A felekezeti oktatási intézmények iránti társadalmi igények feltárásához kevés friss adattal rendelkezünk. Átfogó vizsgálat az ezredfordulón történt a felekezeti középiskolákat választókról (Pusztai 2004), a 2005-ös és a 2009-es oktatási közvélemény-kutatások valamint az ifjúságvizsgálatok adatbázisaiból az utóbbi időben elmaradt az a változó, amiből a felekezeti iskolafenntartó azonosítható lett volna. Ezért az előbbieket elemzésekor a felekezeti iskolák kapcsolatokról rendelkezőkről, az utóbbiakból a vallásosan nevelt fiatalokról tudunk képet kapni¹, míg a népszámlálási adatokból azok köre azonosítható, akik valamely vallási közösséghez tartozónak mondták magukat, s emiatt a felekezeti oktatás potenciális felhasználóiként jönnek számításba (Pusztai 2011).

A vallásosság változásának fő tendenciái a gyengülő intézményes kötődés, a maga módján vallásosság túlsúlya, az individualizálódás, a társadalmi státusbeli és generációs törésvonalak mentén csökkenő különbségek (Tomka 2010). Az ifjúság vallásosságára kifejezetten az elitizálódás jellemző, tehát az utóbbi két évtizedben a magasabban kvalifikált fiatalok között nőtt a vallásosok, az egyházakhoz kötődők aránya (Rosta 2013a). Bár csak nagyon óvatosan lehet összehasonlítani a különböző időpontokban végzett keresztmetszeti vizsgálatok eredményeit, a 2008-as adatokhoz képest a 2012-es ifjúságvizsgálat szerint a fiatalok által vallott hittételek tartalmi koherenciája növekedett² (Rosta 2013a). Az ezredfordulón kimutattuk, hogy bár a felekezeti iskolát választók összességében jóval vallásosabbak, mint a korosztályuk, nem kizárólag a tradicionálisan vallásos vagy megújult vallásosságú körökből kerülnek ki. Nagyjából három harmadra voltak oszthatók abból a szempontból, hogy milyen a család vallási klímája: az intergenerációs folytonosságot mutató, az intézményes vallási normákhoz kötődő csoport mellett a heterogén vallásosságú valamint a nem vallásgyakorló családok gyermekei is jelen voltak (Pusztai 2004). Az utóbbi két csoportra is jellemző volt, hogy vagy a direkt vallásos nevelés vagy az erkölcsi fejlődés reményében, vagy az iskola vallásos jellege alapján elvárt bizalomra épülő és biztonságos légkörben bízva választottak iskolát (Pusztai 2004). A 2009-es oktatási közvélemény-kutatás szerint a felekezeti iskolák kiemelkedően eredményesek a tanulóval való törődés, a személyes odafigyelés, a hátrányos helyzetű gyerekek segítése valamint a fogyatékos tanulók együttnevelése terén. 2005-ös adatok szerint a felekezeti iskolákról tapasztalattal bírók körében felülreprezentált az egyházasan vallásosok aránya, de döntő többségük maga módján vallásosként definiálta önmagát. Ez azért volt fontos felismerés, mert világossá vált, hogy nem lehet a felekezeti iskolákat választókat az egyház tanítása szerint vallásosok körével

¹ Az oktatási közvélemény-kutatás kérdése a következő volt: „Van-e egyházi iskolába járó tanuló az Ön családjában, vagy ismeretségi körében?”, az ifjúságkutatás kérdése: „Vallásosan nevelték, nevelik Önt otthon?”.

² Az istenhívők aránya 20% volt 2012-ben, de csak azoknak tették föl ezt a kérdést, akik magukat vallásosnak vagy e kérdésben bizonytalannak mondták, így az adat óvatosan kezelendő.

azonosítani. Ők egy szélesebb körből, azok közül kerülnek ki, akik valamilyen módon kötődnek az egyházakhoz, vallási közösségekhez, megbíznak azok oktatási intézményeiben. Hogy közülük kik azok, akik felekezeti iskolafelhasználókká is válnak, az attól függ, kinek van szándéka és persze lehetősége ezeket igénybe venni. Az a meggyőződésünk, hogy az iskolaválasztási szándék egyedi mérlegelés tárgya, s az ezzel kapcsolatos döntést nem csupán az egyéni vallásosság határozza meg, hanem az, hogy mekkora eltérés érzékelhető a szektorok között a nevelési elvek és az iskolai kontextus tekintetében, s hogy az iskolaválasztó nevelési-oktatási szükségleteire választ kínál-e az iskola. Elemzéseink szerint a szektorok közötti eltérések mértéke és a vallási közösségekhez, felekezetekhez tartozók összetétele szembetűnő földrajzi eltéréseket mutat, melyek árulkodnak ezekről az összefüggésekről.

Arról, hogy kik azok, akik egyházakhoz, vallási közösségekhez kötődnek, legfrissebb információink a 2011-es népszámlálási adatokból vannak. Igaz, ezek értelmezését viták kísérik, de tény, hogy az önmagukat vallási közösséghez, felekezethez tartozónak érzők aránya 54,7%. Sok szó esik a 2001-es adatokhoz képest kimutatott változásról, de ha figyelembe vesszük a két adatfelvétel közötti módszertani eltéréseket, vagyis azt, hogy a 2011-es kérdés megfogalmazása szorosabb és aktuális közösségi kötődésre utal, a kikérdezés módja megváltozott, valamint a válaszmegtagadók aránya megmagyarázhatatlanul jelentős növekedést mutat (Rosta 2013b, Máté-Tóth-Nagy 2013), megállapítható, hogy az adatok összehasonlíthatósága korlátozott. A felekezeti hovatartozásra adott nemleges válaszok mérsékelt növekedése inkább arra vall, hogy valószínűleg nem történt drámai átrendeződés. Tény, hogy 2011-ben minden második ember azt nyilatkozta, hogy vallási közösséghez, felekezethez tartozik. A 2013 ősztől kötelezően választható iskolai hittan órára jelentkezők vallásosságáról, társadalmi háttéréről nincsenek részletes adataink, de az, hogy az első és az ötödik évfolyamra beiratkozók országos aránya szintén 50% körül van, az előbbi adatot látszik megerősíteni.

1. táblázat

Vallási, felekezeti közösségekhez kötődők a népszámlálási adatok szerint

	2001	2011
	<i>Vallása, hitfelekezete?</i>	<i>Mely vallási közösséghez, felekezethez tartozónak érzi magát?³</i>
Nemleges válasz	14,5%	18,2
Megnevezi a felekezetet	74,6%	54,7
Nem válaszol	10,8%	27,1
Összesen	10 198 315	9 937 628

Forrás: Központi Statisztikai Hivatal 2001. és 2011. évi Népszámlálás

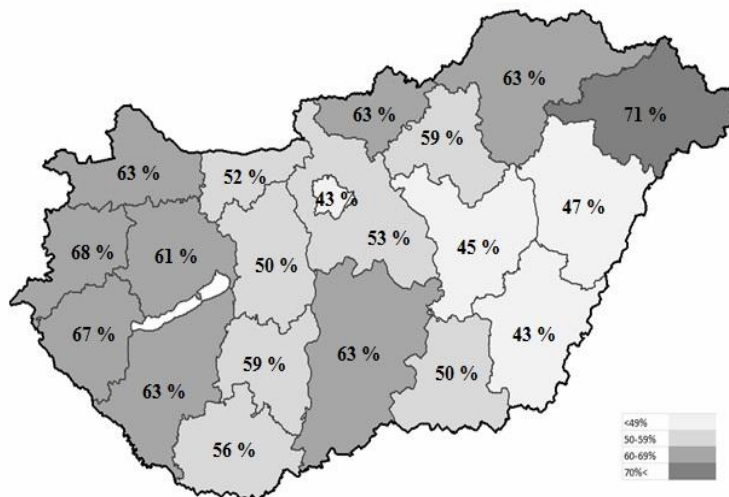
A részletekbe menő elemzés is arra vall, hogy az utóbbi évtizedben nem történt nagy átalakulás. 2011-ben a válaszadók életkora tekintetében a katolikusok, reformátusok és evangélikusok kormegoszlása egybevág a teljes magyar lakossággal, csak a kisebb egyházak térnek el ettől (a magukat izraelitának vallók korosabbak, a baptisták, a Hit Gyülekezet stb. fiatalabbak). Ami az iskolázottság szerinti különbségeket illeti, a katolikusok és a reformátusok a teljes népességével azonos, az izraeliták és az evangélikusok az átlagnál magasabb iskolázottságot mutatnak. A felekezetek közötti regionális eltérések

³ 2001-ben a kérdés a következő volt: „Vallása, hitfelekezete?”, amelyre pozitív válasz adható azok részéről, akit valaha megkereszteltek, míg 2011-es „Mely vallási közösséghez, felekezethez tartozónak érzi magát?” kérdés a jelenlegi, vállalt odatartozásra utal (Rosta 2013b, Máté-Tóth-Nagy 2013).

hagyományosan igen jelentősek, a katolikusok a nyugat-magyarországi és az észak-magyarországi, míg a reformátusok az északkeleti három megyében élnek a leggyakrabban.

Az oktatáskutató azonban nem állhat meg az országos áttekintő adatoknál, hiszen az iskolafelhasználók összetétele és az iskolahálózat sűrűsége Magyarországon erős térbeli változatosságot mutat legyen szó bármilyen oktatási szintről vagy intézménytípusról. Témánk szempontjából különösen figyelemre méltó, hogy a vallási, felekezeti közösségekhez nem tartozók vagy az ezt elhallgatók a legnagyobb arányban a fővárosban valamint Békés, Jász-Nagykun-Szolnok és Hajdú-Bihar megyében fordulnak elő, itt a válaszadók több, mint fele tartozik ebbe a körbe. A vallási, felekezeti közösségekhez tartozók aránya Észak-Magyarországon, a Dunántúl nyugati részén és Bács-Kiskun megyében, többnyire a katolikus vidékeken eléri vagy megközelíti a kétharmadot. Igen jelentősek tehát a regionális különbségek.

Az önmagukat valamilyen vallási, felekezeti közösséghez tartozónak vallók aránya megyénként (2011-es NSZ adatok alapján)

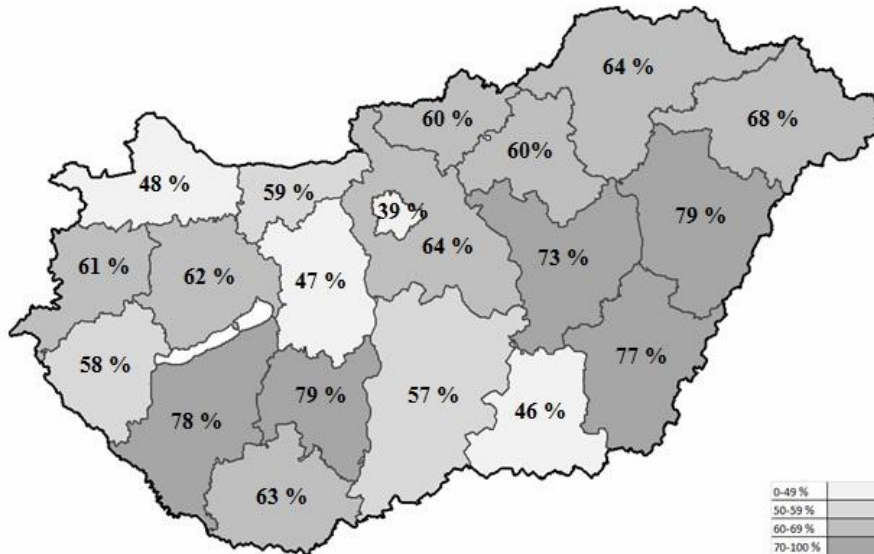

Forrás: Központi Statisztikai Hivatal 2011. évi Népszámlálás

Mivel a felekezeti iskolások körében végzett ezredfordulós vizsgálatunk az egyházi iskolák funkciójának jelentős regionális eltéréseire világított rá, érdemes odafigyelnünk a vallásosság és a társadalmi státus meghatározására hazai viszonylatban talán a legalkalmasabb iskolázottság összefüggéseire. Az ezredfordulón a felekezeti iskola diákjai körében a vallásosság és társadalmi státus különböző mutatóinak együttes elemzésével hat különböző társadalmi miliőtípust azonosítottunk, a világias értelmiségi, a vállalkozó-polgár, a talajt vesztett paraszt-munkás, a hitvalló értelmiségi, a passzív kultúrvallásos és a proletarizálódott vallástalan (Pusztai 2004). A további elemzéseink során rámutattunk arra, hogy az iskolai kompozíció tekintetében jelentős szektorközi és szektoron belüli eltérések léteznek (Pusztai 2009). Fontosnak tartjuk a potenciális iskolafelhasználók jellemzőinek –amennyire az adatok lehetővé teszik– többdimenziós elemzését, hogy az így nyert adatokat összevethessük az iskolahálózat területi mintázataival. A népszámlálás iskolázottságot és vallásosságot egyszerre vizsgáló adatainak elemzése nyomán megállapítható, hogy Dunántúl északi részén és Budapesten a magasabb iskolázottságúak vannak túlsúlyban a vallási közösségekhez tartozók körében, míg az ország más régióiban az érettségit nem szerzők jelentik a többséget. A Hajdú-Bihar, Jász-Nagykun-Szolnok és Békés megyéből álló országrészben a vallásosak nagyjából

háromnegyede nem tudott érettségit szerezni, s bő felük legfeljebb az általános iskola nyolc osztályát tudta befejezni.

**Érettségivel nem rendelkező vallásosok aránya
a megye összes vallásosához képest (NSZ 2011)**

Forrás: Központi Statisztikai Hivatal 2011. évi Népszámlálás

Hazai és nemzetközi vizsgálatok is igazolták, hogy a vallásosság komolyan hat a gyermeknevelésre, az iskolaválasztásra és az iskolai karrierre (Nagy 2003, Tomka et al. 2008, Pusztai 2009, Pusztai 2011). A valamely felekezethez vagy közösséghez tartozók nevelés szempontjából a többiektől eltérő tulajdonságokkal rendelkeznek (Lenski 1961, Greeley 1975, Karády 1997, Lehrer 1999). A vallásos nevelés jelentős hatással van a magyar fiatalok magatartására. A 2012-ben végzett, nyolcezer főt érintő Magyar Ifjúság⁴ vizsgálat adatai szerint, akik vallásos nevelésben részesültek, többen érzik úgy, hogy viszonszeretik őket, többen bíznak a közintézményekben, s kevesebben kerülnek kábítószer használók társaságába, azonban ők kisebbségben vannak. Magyarországon a fiatalok majd kétharmada értékelte úgy, hogy nem nevelték vallásosan. Az utóbbi években körük nem bővült, miközben a vallásosan nevelt fiatalok aránya csökkenni látszik a válaszukat elhallgatók javára. Úgy tűnik, hogy nemcsak a vallásos nevelés ténye, hanem a válasz felvállalása is jelentős mértékben függ az egyén regionális és társadalmi kontextusától, mert a neveltetés szellemiségével kapcsolatos válaszmegtágadás Budapesten és Pest megyében volt a legnagyobb arányú. Vallási kérdésekről általában is a gimnáziumot végzett szülők gyermekei nyilatkoztak legkevésbé, a legmagasabban kvalifikált anyák gyerekei körében pedig az átlagosnál több volt a válaszmegtágadó.

2.táblázat

A vallásos nevelésben részesült 15-29 évesek fiatalok aránya 2008-ban és 2012-ben

	2008	2012
Vallásos nevelésben részesült	34,7%	26,9%
Nem részesült vallásos nevelésben	62,4%	63,1%
Nem tudja	1,0%	1,9%
Nem válaszol	1,9%	8,1%

⁴ A vizsgálatot a Kutatópont Kft. végezte.

N=

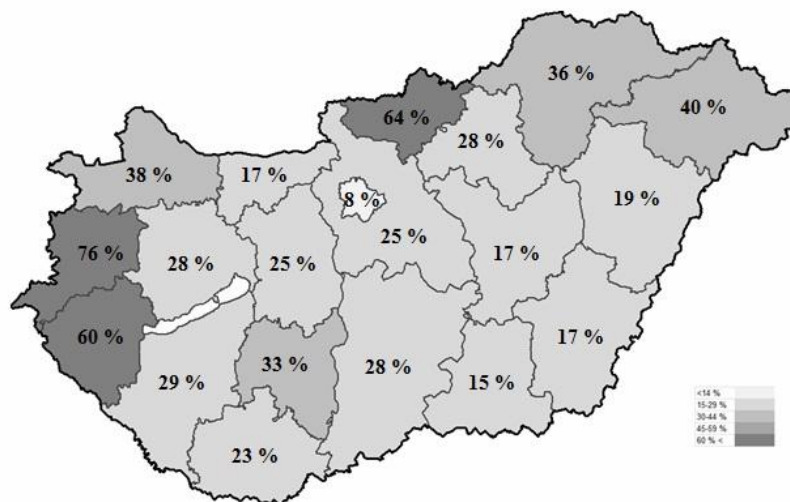
8076

8000

Forrás: Ifjúság 2008, Magyar Ifjúság 2012

Mivel a szülők iskolázottsága sem két-, sem többváltozós elemzés során nem mutatott összefüggést a vallásos nevelésben részesüléssel, a területi sajátosságok nyomába eredtünk. A vallásos nevelésben részesülő fiatalok területi elrendeződése egybevág a népszámlálási adatok alapján bemutatott regionális változatossággal. Jellegzetes térbeli mintázat reprodukálódik a válaszmegtagadásban is. Budapesten és Pest megyében a fiatalok majd egyötöde (19%) nem ad világos választ a vallásos nevelés kérdésre, s ezzel az ország szívében a neveltetésük világnézeti orientációját elhallgatók aránya kétszerese az országosnak. Azon fiatalok aránya, akik vallásos neveltetésükről nyilatkoznak, Budapesten a legalacsonyabb (8%), ez az országos átlagot mélyen alulmúlja. Békés, Csongrád, Jász-Nagykun-Szolnok, Komárom-Esztergom és Hajdú-Bihar megye is meglehetősen alacsony értéket mutat, itt a fiatalok kevesebb, mint egyötöde válaszolta azt, hogy vallásos nevelésben részesült. Kiugróan magas a vallásos nevelésben részesült fiatalok aránya Vas, Zala és Nógrád megyékben, s átlagot meghaladó Győr, Tolna, Szabolcs-Szatmár-Bereg, Borsod-Abaúj-Zemplén valamint Heves, Bács-Kiskun, Somogy és Veszprém megyékben.

A vallásos nevelésben részesülő fiatalok aránya megyénként 2012-ben

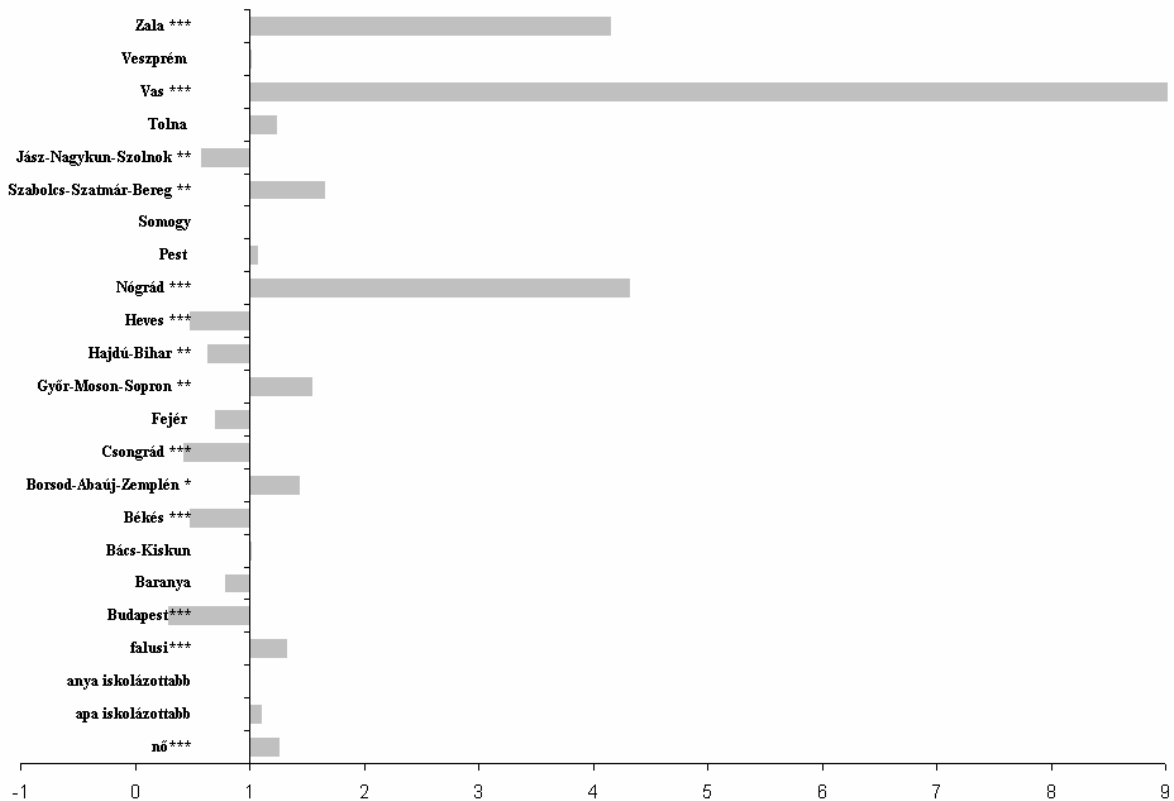

Forrás: Magyar Ifjúság 2012

Az ezredfordulós vizsgálatunk rámutatott, hogy a vallásosság más társadalmi háttértényezőkkel való kombinálódása eltérő kompozíciókat eredményez a felekezeti iskolák intézményi kontextusában (Pusztai 2004). Emiatt kérdés, hogy a magukat vallásos közösségekhez tartozónak vallók azonos vagy eltérő társadalmi státusúak a különböző régiókban. Az adatok alapján megállapítható, hogy azokban a megyékben, ahol a magukat vallásos közösséghez tartozónak vallók és a vallásos nevelésben részesülők az átlagnál többen voltak, a magasabban kvalifikált szülők gyermekei inkább részesültek vallásos nevelésben, mint az alacsonyabban kvalifikált szülők. Azokban a megyékben viszont, ahol teljes népességben a vallásos közösséghez nem tartozók vannak túlsúlyban valamint felülreprezentáltak a vallásos nevelésben nem részesülő fiatalok, ott minél magasabban kvalifikált a szülő, annál kevésbé neveli gyermekét vallásosan (Csongrád, Jász-Nagykun-Szolnok, Hajdú-Bihar). Budapest egyedi vonásokat mutat abban a tekintetben, hogy miközben

nagyon kiugró a nem vallásosan nevelők aránya, az iskolázottság szerint sem tér el összetételük a vallásosan nevelőktől.

A családi vallásos nevelésben való részesülés esélye megyénként a nem, a szülők iskolázottsága és a lakóhely településtípusának kontrollja alatt (logisztikus regressziós együtthatók)

Forrás: Magyar Ifjúság 2012

Megvizsgáltuk, hogy a társadalmi státus legbefolyásosabb mutatói hogyan hatnak az otthoni vallásos nevelés megyénkénti változatosságára. A családi vallásos nevelésben való részesülés esélyére a szülők iskolázottsága még a többszemponútú összehasonlításban sem gyakorol egyértelmű, szignifikáns hatást. A nők és a falun élő fiatalok szignifikánsan nagyobb eséllyel tapasztalnak vallásos nevelést. A településtípus hatása mérséklődik, de szignifikánsan pozitív marad annak figyelembe vételével, hogy a fiatal melyik megyében él. A logisztikus regressziós együtthatók egyéb változók kontrollja alatt érvényesülő hatása azt mutatja, hogy Vas, Nógrád, Zala, Szabolcs-Szatmár-Bereg, Győr-Moson-Sopron és Borsod-Abaúj-Zemplén megyei fiataloknak van a legnagyobb esélye vallásos nevelésben részesülni. Elég valószínű ez a Tolna, Veszprém, Bács-Kiskun, Somogy, Pest megyeieknek, azonban a Baranya és Fejér megyeiek inkább nem, a Hajdú-Bihar, Jász-Nagykun-Szolnok, Heves, Békés, Csongrád megye és Budapest fiataljai rendre egyre kevesebb valószínűséggel részesülnek ilyen szellemű nevelésben. Érdekes kérdés, hogy a felekezeti iskolák melyik régióra építik inkább az intézményhálózatukat.

A felekezeti oktatási szektor térnyerése

A rendszerváltozás idején nyilvánvaló volt, hogy a totális állami oktatási rendszer nemcsak a társadalmi egyenlőség és integráció biztosítását képtelen ellátni, hanem a vallásosság mentén szerveződő csoportok saját kultúra átadására vonatkozó igényeit is korlátozza (Kozma 1992, Tomka 1992). A kilencvenes években váltak ismertté és egyre elterjedtebbé a diákokat veszélyeztető magatartásformák, melyeknek az egyházi fenntartású oktatási intézmények jobban ellen tudtak állni (Pusztai 2004). Nem kétséges az sem, hogy voltak olyan szülői csoportok, amelyek számára a felekezeti iskolák választása kulturális és politikai állásfoglalást is kifejezett, s a felekezeti oktatás gyors expanzióját a jó hírnevű iskolák divatja is elősegítette (Imre 2005). Az ezredfordulón úgy tűnt, hogy a szektor elérte maximális kiterjedését, azonban a kétezres évek közepétől újabb, ám az előzőtől jóval szolidabb emelkedési hullám kezdődött. Ez különösen amiatt tűnt meglepőnek, mert egybeesett a tanulókörű népesség számának csökkenésével.

A táblázat oktatási szintenként mutatja, hogy hogyan alakultak az általános iskolai, gimnáziumi, szakközépiskolai tanulói és intézményi mennyiségi mutatók az ezredforduló után. Az általános iskolákban, ahol a leglátványosabb volt a tanulói létszámcsökkenés (kétszáz ezer tanulóval lett kevesebb), a felekezeti iskolákban enyhe emelkedés volt tapasztalható, szűk harmincezer fővel nőtt a létszám. Miközben a rendszerben a feladatellátási helyek száma hatszázzal csökkent, 131-gyel nőtt az egyháziak száma.

A gimnáziumi tanulók lélekszáma összesen mintegy tizenhárom-ezres növekedést mutat, amiből az egyházi gimnáziumok mintegy tízezer tanulóval képviseltetik magukat. Míg a gimnáziumi feladatellátási helyek száma 2001/2002-től közel kétszázzal nőtt, a felekezeti szektorban nem egészen negyvennel. Megfigyelhető, hogy a felekezeti szektor minden oktatási szinten inkább az önálló intézményeket preferálja a feladatellátási helyek számának növelésével szemben. Ez összefüggésben áll azzal a kutatási eredményünkkel, mely szerint a felekezeti iskolafenntartók a kohézív iskolai közösségek létrehozására törekednek, fontosnak tartják az együttműködő tantestületeket, a diákok számára a tanulás után is elérhető tanárokat, intézményvezetőket, mint ahogy a felekezeti iskolát választó szülők is a tanításon messze túlmutató, kiterjesztett tanárszerep gyakorlását várják el, melynek központi magja a tanulóval való közvetlen, személyes kapcsolattartás (Bacsikai 2008, Pusztai 2009, 2011)

Sokáig úgy tűnt, hogy az egyházak nem képesek a szakképzéshez igazán jelentős hozzájárulást nyújtani, hiszen ezen a téren kevesebb hagyományra támaszkodhattak. A kilencvenes években kifejezetten a speciális, marginalizálódott társadalmi csoportok támogatására indítottak ilyen intézményeket (Györgyi 1993). Úgy tűnik, hogy a felekezeti szektor a szakképzésben kész a növekvő szerepvállalásra, hisz miközben a szakközépiskolások összlétszáma majd harmincezer fővel csökkent, az egyházi szakközépiskolások lélekszáma ötezer fővel bővült. Az adatok azt mutatják, hogy az enyhén növekvő szakiskolák létszámok is érintik a felekezeti szektort, hisz míg létszámuk több mint ötezerrel bővült, a felekezeti intézményekben tanulóké ezernyolcszázzal, igaz, ezzel együtt is csupán a feladatellátási helyek 4%-át, a tanulólétszám 3%-át mondhatják magukénak.

Megállapítható tehát egyrészt, hogy a demográfiai hullámvölgy ellenére a felekezeti szektor minden iskolatípusban képes volt bizonyos növekedésre. Másrészt ahol csökkenés mutatkozik az állami szektorban (általános és szakközépiskolák), ott ez nem a felekezeti szektor elszívó hatása miatt történt. Lényeges tanulság az is, hogy mindezt nem a 2010 utáni kormányzati ciklus oktatáspolitikai törekvései eredményezték, hiszen a folyamat már az évtized közepén elkezdődött, s az aránynövekedés 2010 után nem gyorsult fel drámaian egyik iskolatípusban sem. A felekezeti oktatás szolid mértékű második expanzióját az általános iskolák szintjén jórészt a kistéleplési intézmények helyzetének ellehetetlenülése okozta. Míg

a kvázi állami szektorban középfokon a gimnáziumok elszívták a szakközépiskolás tanulók egy részét, a felekezeti intézményekben ez nem következett be.

3. táblázat

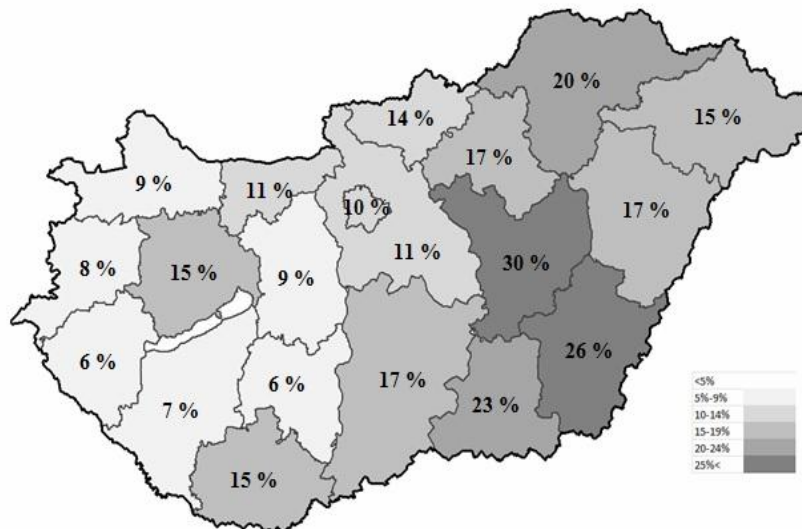
A felekezeti oktatás aránya a magyarországi oktatási rendszerben

	Általános iskola		Gimnázium		Szakközépiskola	
	tanulók	feladat- ellátási helyek	tanulók	feladat- ellátási helyek	Tanulók	feladat- ellátási helyek
2001/2002	4%	4%	13%	14%	2%	3%
2002/2003	4%	4%	13%	13%	2%	2%
2003/2004	4%	4%	14%	13%	2%	3%
2004/2005	4%	5%	14%	13%	2%	3%
2005/2006	5%	5%	14%	13%	2%	3%
2006/2007	5%	5%	14%	13%	2%	3%
2007/2008	6%	6%	15%	13%	2%	3%
2008/2009	6%	6%	15%	13%	2%	5%
2009/2010	6%	7%	15%	14%	3%	4%
2010/2011	7%	7%	15%	14%	3%	5%
2011/2012	8%	9%	17%	15%	4%	6%

Forrás: Oktatás-statisztikai évkönyv 2005/2006, Statisztikai tájékoztató. Oktatási évkönyv 2011/2012

A felekezeti iskolahálózat területi elrendeződése a vallásosság adatainak fényében válik igazán beszédessé. Kérdés ugyanis, hogy a vallási közösségekhez tartozók és az intézmények adatait tartalmazó térképek hogyan illeszkednek egymáshoz. Ha jobban szemügyre vesszük, a felekezeti szektorhoz tartozó általános iskolai feladatellátási helyek megyénkénti arányának képe a vallásosak elrendeződését mutató térkép fordítottja, azaz azokban a megyékben a legsűrűbb a felekezeti iskolahálózat alapfokon, ahol a magukat vallásosnak mondók és a vallásos nevelésben részesült fiatalok aránya a legalacsonyabb.

Egyházi általános iskolák (feladat ellátási helyek) aránya megyénként az összes általános iskolához (feladat ellátási helyhez) képest (Oktatási Hivatal 2013)

Forrás: Oktatási Hivatal 2013

Mi lehet ennek a magyarázata? Ha a szülői és a tanulói szükségletek oldaláról nézzük, valószínű, hogy ahol magas a vallásosak aránya a társadalomban, ott a vallásgyakorló családoknak kevésbé van szükségük arra, hogy a családtól idegen szubkultúrájú nyilvános iskola helyett egy alternatív iskolafenntartó iskoláiba irányítsák gyermekeiket. Ha az iskolafenntartó egyházak oldaláról szemléljük, az alacsonyabb vallásossággal jellemezhető régiókban egyértelműen aktuális a missziós célok kitűzése. Kérdés, hogy a missziós cél a vallási megújulás támogatására vagy az egyházak társadalmi küldetésének betöltésére, azaz az elesettek, az alacsony státusúak segítésére vonatkozik (Tomka 2007).

Az alapfokot meghaladó szintű tanulmányok terén nemcsak a kevésbé vallásos területek közé tartozó Békés, Heves és Jász-Nagykun-Szolnok megyékben, hanem a vallásos dominanciájú Borsod-Abaúj-Zemplénben is sűrű a felekezeti iskolahálózat, illetve Bács-Kiskun megyékben is elég jelentős az intézményi ellátottság. Az utóbbi évek felekezeti iskolaátvételei leginkább Borsod-Abaúj-Zemplén megyében, továbbá jelentős mértékben Heves, Szabolcs-Szatmár-Bereg és Csongrád megyében zajlottak. Mi ezekben a megyékben a közös? Ezekről a területekről a fenti, vallásosságot és iskolázottságot együttesen elemző fejezetünkben egyértelműen az derült ki, hogy itt az alacsony státusúak vannak többségben a vallásosak között.

Rendszerré szerveződés és centralizációs törekvések

Amikor az 1990-es években a felekezeti iskolák megnyíltak, illetve újraindultak, még nem beszélhettünk egyházi oktatási rendszerről, s felekezeti rendszerekről sem. 2013-ban is csak az oktatásügy statisztikai adatsoraiban létezik egységes egyházi oktatási rendszer. Minél közelebről vizsgálunk egy felekezeti szisztémát, annál inkább felismerjük annak belső tagoltságát. A katolikus egyházhoz tartozó iskolák egy része szerzetesrendi oktatási intézmény, s ezen a kategórián belül az egyes szerzetesrendek egymástól független iskolahálózata létezik. Emellett működnek egyházmegyei fenntartású intézmények, amelyek püspökségenként szerveződnek rendszerré, valamint egyházi szociális szervezetek által fenntartott⁵ iskolák. A református egyházban iskolafenntartók lehetnek a gyülekezetek és az egyházkerületek, a kisebb lélekszámú egyházakban sem feltétlenül közvetlenül maga az egyház mint szervezet a fenntartó, hanem annak valamely szervezeti egysége, alapítványa (pl. a Baptista Szeretetszolgálat). Ez a belső, felekezeten belüli strukturáltság nem értelmezhető pusztán a szervezeti hierarchia vagy pozicionális érdekek leképeződéseként, hanem eltérő nevelési-oktatási tradíciókat, különböző feladatvállalásokat takar. Ezeket a társadalom speciális érdekcsoportjainak igényeire választ adó érdekközvetítők artikulálják, s nem az állampolgár-iskolafelhasználó és az állam, sőt nemcsak az állampolgár-iskolafelhasználó és az egyház(ak) számítanak az oktatáspolitikai kölcsönhatásba lépő aktorainak, hanem a speciális nevelési értékeket és pedagógiai koncepciókat megfogalmazó iskolafenntartók is belépnek ebbe a viszonyrendszerbe (Pusztai 2004).

Miközben a belső fenntartói tagoltság fennmaradt, kimutathatók annak jelei, hogy az egyházi oktatás egy-egy felekezeten belül határozottabban próbál rendszerré szerveződni. A népesebb felekezetek oktatási intézményeinek szintenkénti arányát elemezve azt lehet látni, hogy a református és katolikus intézmények nem elszigetelt iskolák létesítésében gondolkodnak, hanem egymásra épülésben. Az intézmények számát tekintve több mint 60%-

⁵ Az 1990 évi IV. törvény meghatározza a jogi személyiség fogalmának érvényességi körét. Ennek értelmében jogi személynek minősülnek az egyházak, azok önálló képviselői szervvel rendelkező szervezeti egységei, a vallásos célra létesülő önálló szervezeteik valamint az egyházak által létrehozott szövetségek (Pusztai 2004).

uk óvoda és alapfokú oktatási intézmény, míg a kisebb létszámú felekezetek (evangélikus és izraelita) esetében az **intézmények maximum a fele alapfokú**. A katolikus és református oktatási rendszer tehát már az intézmények számát tekintve sem feje állított piramis, amilyenek az ezredfordulón tűnt, 2013-ra a talpára állt.

A rendszerré szerveződés jegyében az utóbbi időben megerősödtek a korábban megalakult pedagógiai intézetek, szakszolgálatok, melyek egyrészt szolgáltató-támogató (pl. mintatanterveket ajánlanak, továbbképzéseket szerveznek, információkat, adatokat továbbítanak), másrészt ellenőrző szereplőként jelennek meg az iskolák mindennapjaiban, s ezzel egységesítő hatást gyakorolnak. Az is megfigyelhető, hogy a nagyobb iskolafenntartó egyházak legfelsőbb grémiumában a pedagógiai szakszolgálatok mellett tovább működnek az oktatási felelősök (Magyar Katolikus Püspöki Konferencia oktatási referensei, Magyarországi Református Egyház Zsinati Hivatalának Oktatásügyi Szakbizottsága), akik adminisztratív, stratégiai kérdésekben való koordinációs feladatokat látnak el, s ők a felekezetek közötti és az oktatási kormányzattal való párbeszéd fontos szereplői.

Az egyes intézményekben az újraindulás pillanatától tapasztalható volt a pedagógiai ars poetica megfogalmazására való törekvés, a sajátos lelkiség lényegének megragadása és megismertetésén való munkálkodás valamint a saját iskolafelhasználó bázisuk vizsgálata. Ez azonban inkább egyedi, iskolánkénti, majd az ezredfordulótól fenntartói szintű tevékenység volt. Már a kilencvenes években megkezdődött a rendszerré szerveződés intézményi és egyházi jogszabályi hátterének kiépítése. A kétezres évek második felében pedig megfigyelhető a stratégiaépítés szándéka, főképpen a hosszú távú tervezés, a társadalmi szerepvállalás, a fő értékekkel és gyengeségekkel való szembenézés, a kitörési pontok keresése. Ez már a rendszerbe szerveződés csillogó jele, de egységes cselekvésről azonban még mindig csak fenntartásokkal beszélhetünk. A katolikus egyházban a centralizált működésnek nagyobb hagyományai vannak, a protestánsoknál az autonómiából eredő partikularizmus visszatérő probléma⁶, miközben a lokális egységekre építkezés fontos erőforrás is. De felekezettől függetlenül létező jelenség, hogy összehangolatlan intézményfejlesztés történik az azonos településeken vagy régiókban, illetve még az azonos felekezethez, de más fenntartóhoz tartozó intézmények is egymással versengő, egymás helyzetét megnehezítő riválisokká válnak. Így az egyre centralizáltabbá váló, s előbb-utóbb vélhetően a többenél magasabb hatékonysággal működő állami oktatási szektorral szemben könnyen versenyhátrányba kerülhetnek, ezért valószínűleg a jövőben újra előtérbe kerülhet az irányítási, szabályozási centralizálás kérdése. Megjegyezzük, nemcsak a közoktatásban, hanem az utóbbi években a felekezeti felsőoktatásban is elkezdődött egyfajta centralizálás és racionalizálás, melynek során karokat olvasztottak be vagy integráltak, miközben a képzés is profiltisztításon ment keresztül.

A szektorközi kölcsönhatások

A rendszerváltás utáni években, amit az „iskolaháborúk korának” is nevezünk (Korzenszky 2000), a felekezeti és az állami-önkormányzati iskolák markáns különbsége kapott hangsúlyt a szakmai és a laikus közvéleményben egyaránt, valamint az egymás iránti bizalmatlanság, az egymással folyó versengés, sőt ellenségesség volt jellemző. Az ezredfordulón a hazai felekezeti intézmények iskolarendszerbeli beilleszkedésének világos értelmezési keretet kínált néhány megkérdőjelezhetetlen európai alapelv: az iskolarendszerben biztosítandó politikai és világnézeti pluralizmus, az iskolaválasztás szabadsága, a

⁶ A református egyházban már a két világháború között is viták folytak e kérdéstről (Rébay 2013).

szektorsemleges, tanulói létszám alapú intézményfinanszírozás, a központi tantervekhez való igazodás, valamint a törvényességi és szakmai ellenőrzés általi szabályozás. Ez az világnézeti pluralizmusból kiinduló interpretáció mára felülírta a korábbi, leegyszerűsítő konfliktuselméleti értelmezést, s igazolta, hogy az interdependencia sokkal inkább jellemzi az oktatás szektorainak viszonyát (Allum 1995). Szemmel látható, hogy a felekezeti oktatás nem szeparálódik az államtól, sőt kölcsönhatások sorát lehet kitapintani közöttük. Az utóbbi években az állami oktatáspolitikát látványosan vett át eredményesnek mutató gyakorlatokat, kutatási eredményekkel igazolt hatótényezőket az egyházi oktatástól, ilyen pl. az egész napos iskola, az extrakurrikuláris tevékenységek értékének felismerése, a diákok önkéntes, karitatív munkájának bevezetése, a tanári tekintély és megbecsülés megerősítése, az intézmények és a pedagógusok ellenőrzése, minősítése, valamint az oktatás mellett az iskolai nevelés fontosságának hangsúlyozása (Pusztai 2009, 2011). Azonban visszafelé irányuló hatások is láthatók. Ezek egyike a fentebb tárgyalt centralizációs igény, melyet a nem egyházi szektor központosítottá válása nyilvánvalóan erősít.

Iskolai terepmunkáink alapján kijelenthető, hogy a huszonegyedik század eleji magyar társadalomban az egyházi iskolák sokkal világiasabb légkörűek, mint ahogy azt a két évtizeddel ezelőtti újrainduláskor bárki sejtette volna. A diákok, sőt a tanárok sem követik oly mértékben a tradicionális magatartási normákat (Bacsikai 2008), változtak a viselkedési, öltözködési szabályok, a házirendek szigorja enyhébb lett, létrejöttek a diákönkormányzatok. Ennek magyarázata részben az, hogy a magyar társadalom fele maga módján vallásosnak mondja magát, ami éppen az intézményekben deklarált normákhoz való lazább viszonyulás és az individuális vallásosság kombinációit takarja, s éppen ebből a környezetből kerül ki a felekezeti iskolát választó diákok jelentős része. A katolikus intézményekben csökken a szerzetes- és paptanárok aránya, s felekezet-független jelenség, hogy az igazgatói, vezetői pozíciókba nagyobb arányban kerülnek a másik szektorban tapasztalatot szerzett, laikus vagy az egyházhoz lazán kötődő szakértők. Mindeközben a felekezeti iskolai pedagógusok közös továbbképzéseken vesznek részt más szektorokban dolgozó kollégáikkal együtt, pedagógiai szakértőként, érettségi elnökként, de akár állami iskolafenntartói hivatali tisztviselőként is megjelennek. Míg a kilencvenes évek elején úgy tűnt, hogy a pilléresedés jellemzi majd a fenntartói szegmensek mentén kialakuló tanár- és diáktársadalmat, addig mára világossá vált, hogy jelentős az átjárás, és a szektorokon túlnyúló kapcsolatháló létezik (Dijkstra et al. 2001). A diákokért folytatott verseny azonban éles maradt a szektorok között és azokon belül is. Azonban minden átalakulás ellenére is a magatartási normák speciális arculata továbbra is a felekezeti iskolák komoly megkülönböztető jegyének számít, amelynek nyomai tetten érhetők a felsőoktatásba a különböző szektorokból érkező hallgatók összehasonlításakor (Pusztai 2011, 2012).

A hátrányos helyzetű rétegek felé fordulás: a régi-új célcsoportok

A társadalmi egyenlőtlenségek kiegyenlítése az oktatáspolitikai eminens célja. E cél megvalósulását gyakran kéri számon a kritikai szemléletű oktatásszociológia, miközben az sem hagyható figyelmen kívül, hogy a tanulókkal és a szülőkkel mint önálló döntésre képes, szándékos cselekvőkkel számoljunk. Kétségtelen, hogy miközben minden kormányzat érdeke az, hogy komprehenzív iskolákat hozzon létre, melyek a középrétegekből származókat és az alacsony státusúak gyermekeit integrálni képesek, minél jelentősebb az alacsony státusúak aránya egy térségben, annál jellemzőbb szülői törekvés a középrétegek részéről, hogy társadalmilag homogénebb összetételű iskolát keressenek gyermeküknek (Coleman 1990). Jelentős kérdés tehát, hogy a felekezeti iskola hogyan képes hozzájárulni a társadalmi

egyenlőtlenségek enyhítéséhez. A felekezeti oktatás társadalmi státust kompenzáló szerepét, s ennek eszközrendszerét számos munkánkban elemeztük, s rámutattunk, hogy a felekezeti iskolák egy részének ez a hagyományos küldetése (Pusztai 2004, 2009). Azt is bizonyítottuk, hogy iskolafelhasználói körük elsősorban értékorientáció és vallásosság alapján szerveződik, s ezért a felekezeti iskoláknak nagyobb esélyük van társadalmi státus szempontjából nyitottnak lenni, több társadalmi rétegből érkező hasonló orientációjú diákot befogadni, mert a vallásosság mentén szerveződő kapcsolathálókat kötései átnyúlnak a társadalmi rétegek határain. A hazai felekezeti oktatás formálódása az utóbbi években igazolni látszik ezt a tézist, hisz átalakulásának negyedik fontos trendje az alacsony státusú társadalmi csoportok felé történő határozottabb odafordulás. A hátrányos helyzetűek felkarolása az oktatás alap- és felsőfokú intézményeiben a leglátványosabb, de minden szinten megragadható. Alapfokon az iskolaátvételek fémjelzik ezt a jelenséget. Elsősorban a kislélekszámú, a szegénység, a munkanélküliség és az iskolázatlanság által sújtott, kimondottan hátrányos helyzetű települések, sokszor már tagintézménnyé vált, csökkenő évfolyamszámú és összevont osztályokat működtető, elnéptelenedő iskoláit vette át valamilyen felekezeti fenntartó (Csejoszki 2012). Ahol nem volt ennyire kritikus a helyzet, leggyakrabban ott is a gazdasági nehézségekkel és a felszámolás veszélyével szembenező intézmények kerültek átvételre (Morvai 2012).

Az iskolaátvételek terén kimutathatók felekezeti eltérések, sőt az egyes felekezetek különböző iskolafenntartói is másként viselkednek. Empirikus tapasztalataink szerint az iskolaátvételek elsősorban területi szempontból mutatnak sajátos mintázatot, s a régiók közötti eltérések jelentősebbek, mint a felekezetközliek. Nyilván az egyik legalapvetőbb mozgatórugó a felekezeti iskolafenntartó missziós indíttatása és a fiatal korosztály vallási szocializációjának megtámogatása. Azonban ebből nem egységes, hanem többféle stratégia következik. Az egyik koncepció szerint a kiterjedt és erős lokális vallási közösség, a vallásgyakorlók jelentősebb aránya csökkenti, a másik szerint növeli az iskolaátvétel szükségességének percepcióját, s így a valószínűségét. A stratégia másik fontos elemeként azonosítható a felekezeti oktatási intézmények vertikális egymásra épülésének biztosítása, a korábban elaprózott iskolahálózat egyes pontokon helyi-regionális rendszerének kiegészítése.

Középfokon egyes magyarázatok szerint vagy a diák utánpótlás csökkenésével vagy társadalmi illetve missziós küldetésből kifolyólag fordult az iskola valamivel alacsonyabb státusú rétegek felé. Ezek nem teljesen új érdekcsoportok a felekezeti középiskolákban, már a '90-es években, amikor úgy tűnt, hogy a társadalmi elit verseng ezekért az iskolákért, akkor a kutatások azt az eredményt hozták, hogy vannak olyan hátrányos társadalmi rétegek, amelyek szintén belépni kíváncsoznak. Már a kétezres évek második felében, amikor több felekezeti fenntartó készített oktatási stratégiát, felismerték azt, hogy a hátrányos helyzetű régiók vidéki felekezeti iskoláiban nagy létszámban jelen levő alsó-középosztályi származású, bizonytalan értékrendű és gyenge kulturális tőkeellátottság miatt sok tanulmányi gonddal is küzdő diákjai nem lesznek képesek integrálni a náluk is hátrányosabb helyzetű csoportokat, hanem féltő, hogy azok integrálják őket. A dilemma a Coleman-jelentés óta ismert.

A települési hátrányokkal küzdő középiskolások felkarolásának hagyományos eszköze a kollégium, melyek száma megszüntetés vagy összevonás miatt 30%-kal csökkent az utóbbi évtizedben, miközben a felekezeti fenntartók nem adták fel a meglévő intézményeiket. Így 2013-ra minden ötödik kollégium egyházi fenntartású, melyekben az iskolai munkával együttműködő pedagógiai munkát és integrációs tevékenységet el tudnak végezni.

A társadalmi integráció további jelentős terepe a szakképzés. Mint fentebb kifejtettük, a felekezeti oktatásnak korábban nem volt erőssége a szakképzés, de az oktatás intézményi és tanulói statisztikái alapján egyértelmű, hogy ezen a téren is némi növekedés tapasztalható. Ám a munkához való hozzáférés nemcsak a szaktudáson múlik. A tanulmányi eredményesség

megbízható mutatóit feltáró kutatás hívta fel a figyelmet a munkához való hozzáállásra, a munkaattitűdök jelentőségére, ami az önálló, alkotó felnőtt életbe való belépés feltétele, s a társadalmi integráció eszköze. (Pusztai 2011). Az oktatásnak döntő szerepe van a munkaattitűdök kialakításában. Korábbi kutatásaink szerint a felekezeti oktatásügy ennek révén tud hozzájárulni a felnövekvő generációk munkapiaci hozzáféréseinek javításához. Az egyházi iskolások a közép- és felsőoktatásban is kiemelkednek a tanuláshoz, az extrakurrikuláris tevékenységekhez, az önkéntes munkához és a tervezett munkába álláshoz való pozitív viszonyukkal (Pusztai 2009, 2011, 2012). A vallásosság mentén szerveződő közösségek társadalmi tőkéjének haszna a fegyelem és az ambíció, melyek révén a kulturális és gazdasági tőke tulajdonlásának erős befolyása felülírható. A Bourdieu által leírt, s a feltörekvő középrétegeknek tulajdonított habitus igazán közel áll ahhoz a nevelési eszményhez, amit a felekezetek iskolái elvárnak és kínálnak.

Az egyenlő esélyek biztosítását kitűző oktatás érdekében az oktatáspolitikai kiemelt kérdésként kezelte a cigányság problémáinak megoldására való törekvést, s az iskolázottsági elmaradásuk problémáját összekapcsolta a foglalkoztatási és egészségügyi állapotuk javításával is. A változás mozgásba lendülését egyértelműen az oktatás és a nevelés feladataként jelölte meg, s a kormányzati kommunikáció visszatérő eleme, hogy ebben a felekezeti iskoláknak feladata van. Nem ok nélkül, hiszen a 2011-ben a cigány népesség 67%-a vallotta magát valamilyen felekezethez, vallási közösséghez tartozónak, tehát magasabb arányban, mint a magukat magyarként definiálók. A cigány népesség 69%-a római katolikus, 18%-uk református, 4%-uk görög katolikus, 2%-uk a Hit Gyülekezetének tagja. Nincs adatunk arról, hogy a cigány származású tanulók aránya hogyan alakul a felekezeti iskolákban, de az iskolákban felvett interjúink szerint nem könnyű becsalogatni a gyerekeket az egyházak iskoláiba. Mindezt elsősorban az iskolák érték- és normarendszerének a családi normarendszertől való nagyobb távolsága miatti önszelekcióval magyarázzák. Alaposabb kutatásokat kíván tehát az a hipotézis, amely az egyházak „középosztályt megcélzó oktatáspolitikájával” magyarázza bizonyos alacsony státusú csoportok távolmaradását (Rosta 2013a:328).

A felsőoktatási intézmények sajátos arculatával, szerepvállalásával korábban részletesen foglalkoztunk (Pusztai 2010). Az intézménytípusok szerinti struktúra főiskolai súlypontú⁷, melyekben a pedagógus és szociális szakemberképzés dominál. Új jelenség azonban a római és görög katolikus, a református valamint az evangélikus egyházak összefogásában megvalósuló roma felsőoktatási szakkollégiumi hálózat 2011-es megszervezése (Gereben-Lukács 2013). A felekezeti összefogás az eredményes nevelési gyakorlatok megosztására vonatkozik. Ezeknek az intézményeknek hosszú távon válik megragadhatóvá az eredményessége, de a hallgatók előrehaladását követő kutatások már elkezdődtek. A felekezeti szakkollégiumok azonban nem új keletű intézmények. A legrégebbiek a kilencvenes években kezdtek működni, s egy 2011-es kutatás⁸ eredményei szerint a felekezeti szakkollégisták a szülői társadalmi státus szerinti összetétel tekintetében nem térnek el más szakkollégiumok hallgatóitól. Kimutatható azonban, hogy a nem felekezeti szakkollégistáknál nagyobb, valószínűleg jobbra többgyermekes családokból származnak (Kardos 2013). A felekezeti szakkollégiumok inkább multidiszciplinárisak, míg a nem felekezeti egy-egy diszciplínához kötődnek. Általában nem tudományos pályára, hanem értelmiségi szerepekre készítik fel a hallgatókat. Bentlakásosak és a közösségnek valamint a közösségi tevékenységeknek jelentős szerepe van az ott folyó nevelésben, egyértelműen hasznosítva a felsőoktatás világában a felekezeti iskolák arra vonatkozó tapasztalatát, mely szerint az iskolaközösségben létrejövő stabil kapcsolathálózat, a tanulmányi munkát támogató

⁷ Az intézmények között erős kisebbségben vannak az egyetemek (5).

⁸ Szakkollégiumi kutatás. OFI, 2011.

értelmező közösség jelentős hozzájárulást képes nyújtani az iskolai pályafutás, a tanulmányi vagy a szélesebb körű eredményesség vonatkozásában⁹.

Összegzés

Magyarországon az ezredfordulóra elfogadottá vált szektorsemlegesség elve határozza meg a felekezeti intézmények státusát, melyekre a közvélemény megbecsüléssel tekint, az oktatási kormányzat pedig a bevált pedagógiai gyakorlatuk néhány elemét adaptálta és bevezette az állami szektorban. Az egyházak, felekezetek oktatáspolitikájának legalapvetőbb vonása a fiatal korosztály vallási szocializációjának megtámogatását célzó misszió és a felekezeti oktatási intézmények vertikális egymásra épülésének biztosítása, a helyi-regionális intézményhálózatok kiegészítése. A vallásosság és a társadalmi státusmutatók együttes területi elemzésének eredményeképp elmondható, hogy a magyar társadalom fele nyitott a felekezetek különböző intézményei felé, azonban számos adatból a felekezeti iskolák regionálisan eltérő funkciójára következtethetünk. Az utóbbi majd egy évtizeden kimutatható a felekezeti oktatási intézmények szolid mértékű, de határozott térnyerése az oktatási rendszerben. Megállapítható, hogy a korcsoportok csökkenő demográfiai mutatói mellett az egyházi szektorban enyhe növekedés következett be, s az állami fenntartású intézmények tanulólétszám-vesztése nem a felekezeti javára történt. A fenntartóváltás már a 2000-es évek közepén megkezdődött, de a bővülés a közoktatásban az állami iskolafenntartói szektor egységesítésével lezárult. A centralizálódó európai és a magyarországi oktatásirányítás hatására kétségtelenül kitapintható a felekezeti oktatásügy rendszerré szerveződése és az ezzel összefüggő centralizációs törekvések megformálódása. A centralizált állami oktatási rendszer várhatóan erős versenytársa lesz az egyházinak, az egységes fellépés miatt vélhetően sokkal hatékonyabban fog működni nála, ha teljes lendülettel működik majd, s sok előnyt tud majd kínálni foglalkoztatott pedagógusok számára is, ami esetleg ellensúlyozhatja a felekezeti iskolákban dolgozó tanárok viszonylagos szakmai önállóságának előnyeit. Várhatóan a sokszereplős belső, felekezeti játéktér konfliktusai nem lesznek enyhébbek, s a szektorközi kölcsönhatások is tovább erősödhetnek. Összességében a legfontosabb új jelenség a felekezeti intézmények szisztematikus odafordulása a hátrányosabb tanulói-hallgatói rétegek felé, mely minden oktatási szinten megfigyelhető. A következő évek kutatásai elsősorban arról fognak szólni, hogy az átvett iskolák és a felekezeti szakkollégiumok mennyit tudnak lendíteni a hátrányos helyzetű csoportokon.

Hivatkozott irodalom

- Allum, Percy (1995): *State and Society in Western Europe*. Cambridge: Polity
 Bacskai Katinka (2008): Református iskolák tanárai. *Magyar pedagógia* 4, 359-378.
 Coleman J. S. (1990): *Equality and achievement in education*. New York: Westview
 Csejoszki Mihály (2012): Egyházi szerepvállalás – Iskolaátadások a Csereháton 130-138.
 Buda András. Kiss Endre (szerk.): *Interdiszciplináris pedagógia és a felsőoktatás alakváltozásai*. Debrecen: Debreceni Egyetem Neveléstudományok Intézete

⁹ „A kutatás az EU és Magyarország támogatásával, az ESZA társfinanszírozásával a TÁMOP 4.2.4.A/2-11-1-2012-0001 azonosító számú „Nemzeti Kiválóság Program – Hazai kutatói személyi támogatást biztosító rendszer kidolgozása és működtetése konvergencia program” kiemelt projekt keretei között valósult meg”

- Dijkstra, A. B. & Dronkers, J. & Karsten S. (2001): Private Schools as Public Provision for Education. School Choice and Marketization in the Netherlands and Elsewhere in Europe. National Center for the Study of Privatization in Education. <http://ncspe.org>
- Gereben Ferenc & Lukács Ágnes 2013. Fogom a kezét együtt emelkedünk. Tanulmányok és interjúk a romaintegrációról. Budapest: Agóra
- Greeley, Andrew M. (1975): Continuities in Research on the "Religious Factor" American Journal of Sociology, 3, 355-359.
- Györgyi Zoltán (1993): A szekszárdi Kolping Szakiskola. *Educatio*, 1. 136-142.
- Imre Anna (2005): A felekezeti középiskolák jellemzői a statisztikai adatok tükrében. *Educatio* 3, 475-491.
- Karády Viktor (1997): Iskolarendszer és felekezeti egyenlőtlenségek Magyarországon (1867-1945). Budapest: Replika
- Kopp Erika (2005): A református középiskolák identitása. *Educatio* 3, 554-572.
- Korzenszky Richárd (2000): Szünet nélkül: egyházzól, iskoláról; Tihany: Bencés Apátság
- Kozma Tamás (1992): Egyház és demokrácia. *Educatio* 1, 1-3.
- Lehrer, Evelyn L. (1999): Religion as a Determinant of Educational Attainment: An Economic Perspective. *Social Science Research* 28, 358-379.
- Lenski, Gerhard. (1961): The Religious Factor: A Sociological Study of Religion's Impact on Politics, Economics, and Family Life. New York: Doubleday
- Máté-Tóth A.&Nagy G. D. (2013): A 2011-es népszámlálás vallási adatairól. Egyház és társadalom 4.4. <http://www.egyhazestarsadalom.hu>
- Morvai Laura (2013): Pedagógusok a fenntartóváltás után. In: Pusztai G. & Lukács Á. (szerk.) *Közösségtteremtők*. Debrecen: Debreceni Egyetem Kiadó 172-194.
- Nagy Attila (2003): Háttal a jövőnek. Budapest: Gondolat
- Pusztai Gabriella (2004): Iskola és közösség. Gondolat Kiadó. Budapest
- Pusztai Gabriella (2009): A társadalmi tőke és az iskola. Budapest: Új Mandátum Kiadó
- Pusztai Gabriella (2010): Religion and Higher Education in Central and Eastern Europe. Debrecen: University of Debrecen, CHERD
- Pusztai Gabriella (2011): A láthatatlan kéztől a baráti kezekig. Hallgatói értelmező közösségek a felsőoktatásban. Budapest: Új Mandátum Kiadó
- Pusztai Gabriella (2013): Hallgatói vallásosság és felsőoktatási beágyazottság. *Confessio* 1. 26-44.
- Rosta Gergely (2013a): Hit és vallásgyakorlat. Székely Levente szerk. Magyar Ifjúság 2012. tanulmánykötet. Budapest: Kutatópont 316-331.
- Rosta Gergely (2013b): Mi a gond a Népszámlálás vallási adataival? *Új Ember* 4.4.
- Tomka Miklós (2010): Vallási helyzetkép 2010. In: Rosta, G. & Tomka, M. (szerk.): *Mit értékelnek a magyarok? Faludi Ferenc Akadémia*. Budapest. 401-426.
- Tomka Miklós (1992): Vallás és iskola. *Educatio* 1, 13-25.
- Tomka Miklós (2007): Egyház a társadalomban. Pázmány Társadalomtudomány 8., Piliscsaba, PPKE
- Zulehner, Paul & Tomka, Miklós & Naletova, Inna (2008): Religionen und Kirchen in Ost(Mittel)europa: Entwicklungen seit der Wende; Schwabenverlag: Ostfildern, Germany